

Maga a ballada csak indítomotívum. A *Vidd el madár, vidd el* például a fogoly katona szabadulási vágyát fejezi ki. A szülői házba küldi üdvözetét. Nem egy madár ábrázolása azonban ez, hanem „a” madár elvont motívuma. Átveszi a népi díszítőművészet stilizáló motívumait, s ugyanakkor a két kézbe rejtett szülő elmosódó rajza már szürrealista módon kap megfogalmazást — így a népi naiv látás és a lényeglátás egyesül —, s az egész szimbolikusan egybeolvad.

A balladák hatása mellett másik jelentős ihlető tényező a természet. A *Hegyen-völgyön* színes montázsa a természettel való azonosulásból született. Ennek is szimbólum foglalja egybe népművészeti ihletésű részeit. A természetszeretet jelentkezik a fehér-fekete színű *Évszakok* montázon is, amelynek minden kis részlete önálló műalkotás igényére tarthat számot.

Az évszakokhoz, de a balladákhoz is kapcsolódnak az időben korábbi munkaábrázolások. A *Paprikaszedők*, *Kenderszárítók*, *Kertészek* vagy az árvíz ihlette *Küzdelem* azt mutatják, hogy a művész nem él teljesen a mesék és balladák álmvilágában, hanem benne él a jelenben, a hazában, s a munkaábrázolásoknál közvetlenül is leszűkíthetjük addig — itt él Szegeden. Műveiben a munkaábrázolás realitása és a népmesei motívumok stilizáltsága egyszerre van jelen. A balladák elvontabbak, a népművészet és a nép szükségvágya szól belőlük, a munkaábrázolások a realitásból nőnek ki.

LACZÓ KATALIN

KETTŐS ARCKÉP EGY ÖNÉLETRAJZ TÜKRÉBEN (BARANYI KÁROLY ÉS MARKOV ZLATA)

A történésznek aránylag könnyű a dolga, amikor arra vállalkozik, hogy az újvidéki Baranyi művészpár — *Baranyi Károly* és *Markov Zlata* életművét bemutassa. A Szegeden és Hódmezővásárhelyen 1956-ig munkálkodó, aztán Újvidékre költöző *Baranyi Károly* megírta önéletírását: *Ikarosz szárnyán* címen (Szabadka, 1970) s ebben a legfontosabb dolgokról maga, mint koronatanú, elmondta a lényegét, már amennyire a körülmények megengedték. Művészetét is értelmezi benne, ezzel megint csak megkönnyíti a műkritikus dolgát. Életművének írásos dokumentációjára ugyanaz a precíz, mondhatni mérnöki rend a jellemző, ami munkáinak szellemére és megformálására is. Csak a mostoha viszonyoknak róható számlájára, hogy a Baranyi művészpárról sem magyar, sem szerb nyelvű monográfia még nem jelent meg. Hogy nem akadtak „emberükre”, aki idejének megfelelő részét rátette volna életművük feldolgozására. Arra az életműre, amely nemcsak róluk szól, hanem tanúságtétel az utolsó 5–6 évtized vajdasági magyar képzőművészetéről is. Azt, hogy a megközelítő tárgyilagosság igényével még csak áttekinteni sem lehet korunk s ezen belül a magyar és szerb művészet történetének utolsó fél évszázadát, éppen az ilyen jellegű monográfiák hiánya okozza.

Szinte egyetlen lendülettel szakad ki Baranyi Károlyból, az *íróból*, mondani-valója, több mint 7 évtized története. Nemcsak azért értékes és hiányt pótló mű ez az önéletírás, mert egy művész, illetve művészpár munkásságához rögzít nélkülözhetetlenül értékes adatokat, az élő forrás hitelességével, hanem azért is, mert mondhatni egy egész tartomány művészi életére, ennek szereplőire szolgál olyan adatokkal, amelyek nélkül talán sohasem kerültek volna nyilvánosságra. Olyan szereplőkre, akik láncszemeit alkották a kultúra, a művészet folyamatának, akik nélkül szerves kulturális élet elképzelhetetlen, függetlenül attól, hogy a szereplők tehetségük és életművük révén a műtörténeti rangsor melyik fokán helyezkednek el.

Az *Ikarosz szárnyán* hazai és külföldi művészeti viszonyok közé vezet vissza bennünket. Ajtókat nyit ismeretlen részletekre. Az európai kapcsolatok mellett két szomszéd nép művészeivel, küzdelmeivel, jó és kevésbé jó cselekedetekkel, intézkedésekkel ismertet meg s emberi magatartások csomóját bogozza ki előttünk. Mindezt olyan stílusban, amit például állíthatunk a műtörténetírás elé. Semmi misztifikáció a nyelvi kifejezésben, semmi szómágiának álcázott bődülete a manipulálást szolgáló stílusnak, ami oly elsomorítóan jellemző vonása a műtörténetírásnak. Baranyi Károly olyan világosan fejezi ki magát szóban is, mint sajátos stílusban formált műveiben.

„Egykönyvű” ember marad a vajdasági művészettörténetírásban, de művének néhány részletét a prózairodalom is számon tartja majd, ha fontos dolgokról szépen megírt vallomást akar idézni az utókornak. Azokat a részleteket, amelyekben a szülői ház meghitt családi légkörét idézi, ahogy az tükröződött a gyerekkor visszfényében, ahogyan apja ezermesterségét, tudásszomját, tanulni vágyását leírja, vagy a gyerekkori szemlélődés első emlékeit, a koraérettség meglepő szellemi megnyilatkozásait, az óvó anyai szeretet sugárzását, a leendő asszony képének megjelenését a messzi idegenben, azután ahogyan a találkozás egyszerű szépségét szavakba formálja, feledhetetlen emlékeink maradnak. Az élet- és munkatárs érzékenyen tartózkodó jellemzése, egy-egy művész portréjának kevés szóval, mégis a portré hűségével történő telitalálat-szerű megrajzolása, a közállapotoknak futtában is mélyreható kritikája és még mennyi részlet sorolható annak bizonyítékául, hogy az *Ikarosz szárnyán* nemcsak *művészettörténeti*, hanem *irodalmi* szempontból is maradandó alkotás. Baranyinak nem az írás a kenyere, mégis íróvá avatja ez a műve, amely nélkülözhetetlen lesz ahhoz a kortörténethez, a magyar és a vajdasági, sőt ezen túlmenően a szerbiai művészet történetéhez, amelynek alkotó tagjaként élt és dolgozott Budapesten éppúgy, mint Újvidéken, feleségével, *Markov Zlatával*, a plasztika szintén kitűnő művészeivel együtt.

A *tanú* mély embersége és puritán egyszerűsége nyilatkozik meg könyve minden sorában. Igaz meglátásának és megállapításai igazságának mindenek fölött álló pártatlansága a biztosítéka: nem ismeri az elfogultságot, még feleségével kapcsolatban sem, az Arany János-i tartózkodás és elfogódottság ellenére sem. Nem önti el agyát az irigység vérözöne a mások sikere láttán. Sőt, örül annak, ha műve minél jobb társaságba kerül. A mondanivaló lényegére tör, oly konok következetességgel, mint amilyenre létrehozta szobrait. Gyökvonás minden sora, minden megállapítása. Ilyen szabatosan, minden sallangtól mentesen csak a legjobbak tudtak írni: Lyka Károly a hivatásosak közül, Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Kisfaludi Strobl Zsigmond az „amatőrök” közül. S még a maga művészetét is egyszerűen, minden kultúrgöztől, tolvajnyelvtől, stíláriis nagyképűségtől mentesen írja le. Amint a gépnek is csak a szerkezete lehet bonyolult, működése már természetes, valahogy így vagyunk Baranyi írásművészetével is. A gépi civilizációra és kultúrára jellemző szellemi termék ez az önéletrész, egyszerre racionális és „irracionális” okoknak gyümölcse. Egészséges szemlélet, a sérelmeket eltemető derűs világnézet képviselője Baranyi Károly, pedig harcban formálódott az élete s akadályok között a művészte. De más a harc, és más a nyavalygás a bajok, különülések és sérelmek miatt. Az erős léleknek minden javára szolgál. Az üveg zúzódik ízzé-porrá a csapások alatt, az acél megedződik. Baranyi élete és viszontagságos pályája erre a legszemléltetőbb példa.

Elmondani a lényegét, aztán gyérünk tovább, mert „nem beszédben áll az isten országa” sem, hát még egy művész életműve mennyire nem abban. Ilyen tömören zengő az egész könyv. Ami elmondható egy szóban, nem pazarol rá húszt, ami egy mondattal megvilágosítható, azt nem füstöli oldalakon át. Írásában éppúgy, mint művészetében a hasznos emberséget és a gyümölcstö szeretetet képviseli, a szó egyetemes értelmében, oly tisztasággal, amilyenhez hasonlóval csak Veres Péter írsaiban és tetteiben találkozunk.

Nyomat sem lelmi e művészházaspár életében az életpusztító bohémianak, amely annyi tehetséget felőrölt, ama téves szemléletből következően, hogy a zsenihez az extravagancia hozzátartozik, a morális fegyelem fölrugása a lángész jele. Nem volt

nyoma a mátyásföldi házban sem az 1920-as évek közepén, ahol számosan jöttek össze náluk a művészársadalomból. A Baranyi házaspár iskolapéldája annak, hogy a tehetséghez és az alkotáshoz a dada korában sem kellett tivornyázni, bizonyosfajta elmekörtáni lapokra szert tenni, sárgaházak lakóivá lenni s egyáltalán kóros jegyekkel tüntetni az érdeklődés fölkeltesére és ébrentartására. Nyomatékosan kell a Baranyiék egészséges életformájának időszerűségére utalni ott, ahol — mint a Bácskában is — az élet tékozlása gyakoribb, elszomorítóbb, mint az ország más területein. A Bácskában jobban kell vigyázni az életre — mintha itt nagyobb volna a Halál vonzása, márpedig a Sorsot meg kell fordítani, a Sorsot le kell győzni, ez az emberhez és művészhez méltó feladat, nem pedig hullani „szolga módra”.

Baranyiékban érző szív mellett értelmes lélek lobogott, barátkozó kedély, játékoságra is hajlandó pajtási jó szellem, minden tiszta öröme fogékony érzékenység, s ez a derű sugárik mindenkire, aki környezetükbe kerül. Ez süt keresztül az *Ika-rozsz szárnyán* is. És éppen ez a „csoda” korunkban, hogy ilyen emberek is élnek közöttünk, s ezt nem venni észre, nagyobb vakság volna, mint nem látni a napot, csak azért, mert nem tanácsos belenézni.

Ők elérték azt, ami oly kevés embernek sikerül: az életüket is úgy formálni, hogy az boldog legyen, amennyire vészek, nélkülözések, távollétek ellenére is boldog lehet az össze- és egymáshoz tartozás kötelékében. *Sors bona, nihil aliud*, mondta a költő. De azért az ember maga is kovácsa a sorsának, ha idejében rájön arra, hogy magát is formálhatja és kell is alakítania, nemcsak a kezébe kerülő anyagot, mész-követ, márványt.

Baranyi Károly és felesége, Markov Zlata egymástól különbözve mondhatni ideálisan egészítették ki egymást. Baranyi lényegében derűs lélek. Törhetetlen optimizmusának megvolt az alapja: tehetsége és lelkierője tudatában úgy ment át az életen, jólétben, szegénységben, fronton katonaként, szökevényként, beteg és egészségesen, mint aki bizonyos benne, hogy őt nem fogja a golyó. 76 év küzdelme és életkedve, ereje, szeretete ezt bizonyítja.

Markov Zlata lírai alkat, halk szavú, mélyre látó kulturált lélek. Határozott, ha kell, de alapjában az őszi hangulatok elégikus hangú költője, aki nemes méltóságérzettel a dolgok fölé emelkedve törölte le azt a sarat, amivel bevették a művészet löcsiszárait.

A Baranyi művészházaspárt megismerve még inkább érezzük, hogy a mai társadalomnak nemcsak művekre, hanem olyan emberekre is szüksége van, akik, mint Baranyiék, valóban emberek az embertelenségben, oly korban, melyben a kicsinyesség elől kitérni egyre nehezebb. Kialvó lelkű korunkban, mert sajnos, letagadhatatlan jelek igazolják borulátásunkat, azt találták meg, ami a legnagyobb hiánycikk emberben és művészetben: a megmaradó értéket reprezentáló emberit, a „vox humana”-t, a szónak nem egyoldalúan értelmezett ideológiai-politikai jelentésében.

E művészházaspár úgy élt a művészetnek, a magukénak is, hogy önérvényesítés címén soha nem vétett az emberség, a kollegialitás, a humanitás törvénye és etikája ellen. Valóban egymás kezét fogva kristályosodott ki szeretetük a szakma és a hivatás iránt s teljesedett ki emberségük és művészetük. Amennyire ismerem a művészársadalmat, erre a szintézisre nagyon kevés példát tudnék még idézni. Pedig éppen ez az erkölcsi és szellemi magatartás hivatott arra, hogy éltető, gazdagító kulturális légkört teremtsen maga körül.

A Baranyiék egyéniségéből áradó szellemiség adhatja a hitet ahhoz a reménykedéshez, hogy emberségben talán lesz mit s kitől örökölnie a fiatalabb művésznemzedéknek. Legalábbis értékesebb rétege birtokba veheti és kamatoztathatja azt az örökséget, amit a Baranyi házaspár életművében hátrahagy mint kulturálisan és morálisan is rendkívüli egyéniségük látható jelét.

Külön fejezet az, amit tettek a művészekért és a művészetért. Nem juthattak olyan válságos helyzetbe, hogy ne akadt volna szívükben és agyukban energia a becsületes helytállásra, a segítségre, bárki fordult is hozzájuk. S mindig távol az

önreklámozásnak még a gondolatától is. Nincs más kifejezés erre, mint az, hogy olyan természetesen, magától értetődően, mint ahogy levegőt vesz az ember.

Baranyiek is érzik a körülmények korlátait, s volna miről panaszkodniuk, de azért erre való hivatkozással sohasem hagyták abba a küzdelmet, a rendszeres munkát. Így érkeztek el a megkezdett életmű betetőzéséig. 120 évig kellene élnem — mondja a 76 éves Baranyi Károly. Ezt mondta a kortárs Harmos Károly is, a csallóközi Komáromban, 77 éves korában. S mondják ezt egy-egy ragyogó életművel a hátuk mögött! A fentiek után érthető is, mivel lélekben fiatalok maradtak, megőrizték alkotóerejüket is.

Ennek szép, megmaradó értékű dokumentuma a prózába faragott műalkotás, az *Ikarosz szárnyán*. A szobrászban köszöntjük az írót is, értékes hozzájárulásáért a kor történetének megírásához. (Szabadka, 1970.)

SZÍJ REZSÓ

SZÍNHÁZ

MADÁCH: MÁRIA KIRÁLYNŐ

„Tragédiának nézed? Nézd legott Komédiának, s mulattatni fog.” Ez az ismert mondat lehetne a mottó Gyárfás Miklós új darabjához, a Madáchnak visszaajándékozott Mária királynőhöz. A Szegedi Nemzeti Színház Madách darabjaként hirdette ünnepi bemutatóját a színház államosításának 25. évfordulóján, valójában azonban új magyar színmű születését ünnepeltük. Madách kezdetleges, szerkezet nélküli, terjedős dolgozatát Gyárfás Miklós Madáchhoz méltó fintorral, de modern író tollával áttette melodrámából groteszk komédiává. Ismerős eljárás, már a görögök is gyakorolták, a drámatörténet teli van hasonló esetekkel. Shakespeare például nagy mestere volt ennek, míg aztán ő lett a fő préda. Ne tessék a János királyra vagy a West Side Storyra gondolni, dehogyan. Sokkal régebbi példa van erre, a „Tongor avagy Komárom állapotja a XIII. században”. Ki gondolná, hogy ez a Lear király? Szóval Gyárfás eljárása csak látszólag új dolog, tulajdonképpen az élő színház régi gyakorlatát folytatja, papírba holt szövegekkel. Nem az átdolgozás, javítás, rendszerezés útján, mint a Mózes esetében történt, hanem idegen szöveg töredékeiből és Madách témájából eredeti darabot írva. Madách sorai szervesen simulnak az új műbe, nyelv és verselés az eredetét imitálja sikerrel. Csak az nem világos, miért Madách neve jegyzi a színlapon?

Milyen lett Gyárfás Miklós darabja? A pillanat nem alkalmas tárgyilagos ítéletre. Amikor az előadást néztem, sokszor eszembe jutott, hogy a színházépületet lebontás, a színházat széthullás fenyegeti. Ettől a gondolattól megenyhül a kritikusi szigor, s megerősödik a másik érzés, ami vele együtt jár, a szeretet. Legalább a kritikus szeresse ezt a színházat, ha már másnak nem hiányozna.

A kétrészes színmű Mária álmában játszatja le a történetet, színterül válszítva egy óriásira növesztett ágat. Ettől az ötlettől szerkezetet kap az egész, egységes idő és színtér jön létre, a gondolatok új, ironikus összefüggésben jelennek meg. Ez az álom már nem Nagy Lajos király lányáról szól, hanem valami fontosabbról, valami állandóról, ami minden történeti időszakban lejátszódhat. Le is játszódott a mi közelmúltunkban is, és erről érdemes darabot írni, csakis erről, mert az Anjou-kori anarchia a gimnáziumi történetoktatásra tartozik, nem a színházra. Szerencsére a szereplőkön a kosztüm csak álruha, és nem nehéz mögötte ráismerni fejbőlintó,